

Fra Lutvann til Hvervenbukta.

Del 3 – fra Hauketo til Hvervenbukta

Prinsdalsbekken

renner langs jernbanen ved Hauketo stasjon og møter Ljanselva inne i fjelltunnelen. Navnet Prinsdal er et navn det ikke er funnet noen god forklaring på. I og for seg er det greit, det er sammensatt av prins (kongesønn) og dal. Men hvem kan denne prinsen være?

Kanskje er forklaringen så enkel som at en av dem som eide Prinsdal ønsket å gi gården et "majestetisk" navn?

Prinsdalsbekken renner gjennom Prinsdal, og i lange strekninger er den langt i rør. Prinsdalsbekken er lett synlig like ved jernbanestasjonen. Bekkens løp gikk tidligere inn i Ljanselva ved P-plassen. I dag skjer det inne i fjellet.

Det anlegges nå turvei langs denne fine lille bekkedalen.

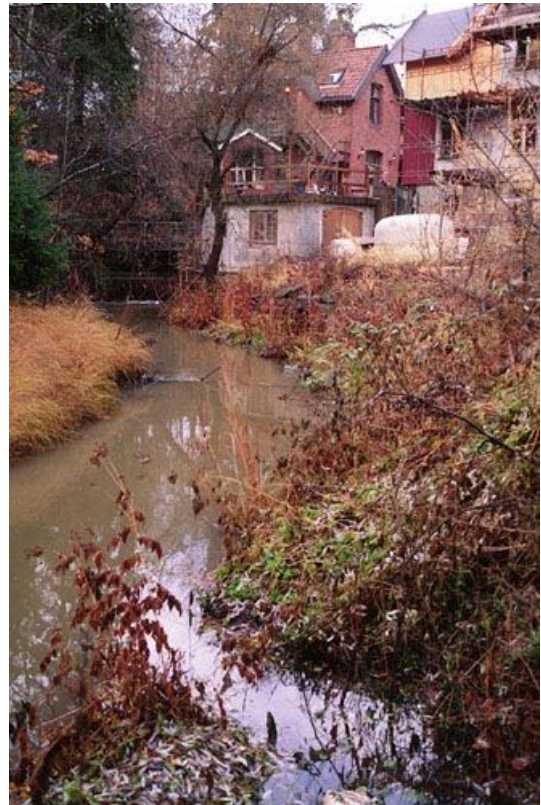
Prinsdalsbekken en høstdag.

Løkens smie

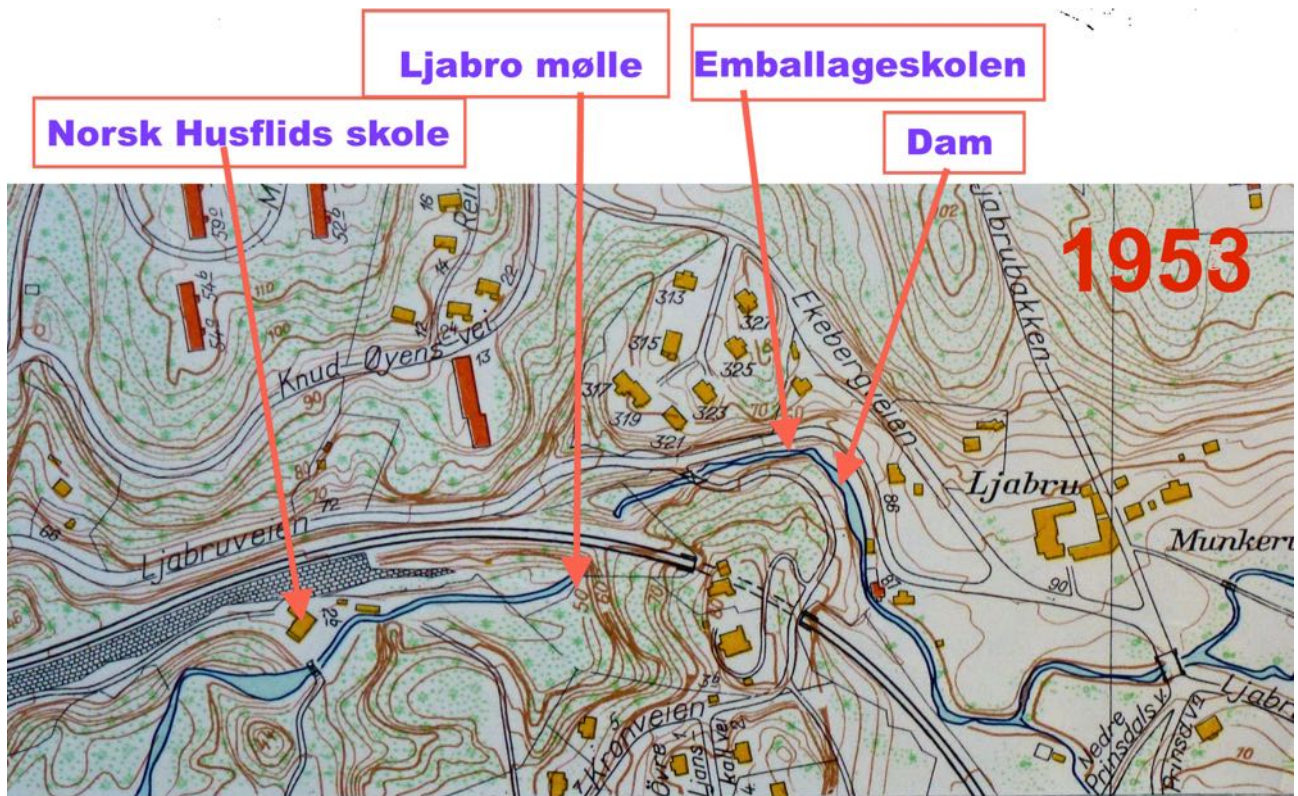
Der det i dag er flere forretninger, og Ljanselva forsvinner i tunnel, var det en smie, anlagt i 1914. Smeden het Løken. Til tross for at Ljans fine beboere ikke likte å ha en slik virksomhet i nabolaget, ble de etter hvert kunder. Her kunne de få skodd hestene sine. Det fortelles også at smeden kunne lodde tønnebånd, det kostet fem øre. Tønnebånd var et vanlig leketøy i gamle dager. En fikk det til å trille ved å slå på det med en pinne. Å få tønnebåndet til å gå både fort og langt var stor moro i en tid da sykler og mekanisk leketøy omtrent ikke fantes.

På den tid ble svært mange varer levert i løs vekt til kjøpmannen. Alt fra mel, sirup og spekesild til grønnsåpe og parafin ble levert i tretønner med tønnebånd av jern. Derfor var nok løse tønnebånd ganske vanlige, og som nevnt morsomme å leke med.

Like bak husene på bildet forsvinner både Ljanselva og Prinsdalsbekken inn i fjellet. De går ikke inn på samme sted, men de møtes inne i fjellet. Det naturlige løpet til Ljanselva var langs Ljabruveien.

Selaus mølle/Emballasjeskolen

Selaus mølle, som etter en brann ble omgjort til Emballasjeskole, lå rett nedenfor begynnelsen av Kronveien, og hadde vannkraft fra en dam i Ljanselva. Siden er både elva og bygningene utslettet av veibygging.

Da mølla brant på begynnelsen av 1900-tallet, nektet beboerne på Ljan at den skulle bygges opp igjen. Den offisielle begrunnelsen var at virksomheten var brannfarlig. (Det kan de på et vis ha rett i, kornstøv blandet med luft kan ha samme sprengkraft som dynamitt.) Den egentlige bakgrunnen var nok heller at nybyggerne på Ljan hadde slått seg ned her for å komme vekk fra industrien i byen. Derfor var de hjertelig imot alt som smakte av fabrikkvirksomhet.

Selaus Mølle ble etter brannen brukt som vognstall for den tids kommunale vognmenn.

For likevel å utnytte vannkraften til noe nyttig, etablerte Selau Lian Emballage-Skole. Elevene der skulle lære å lage esker og kurver av spon eller pil. Spon fikk en fra sponhøvler drevet med kraft fra elva, og det fortelles at det ble gjort forsøk med kurvpil-plantasjer. Alle spor av denne virksomheten er borte.

Bakgrunnen for emballageskolen er interessant: Selau var en stor tilhenger av å utnytte det som vokser i skog og mark, ikke minst bær. Han stiftet Nyttevekstforeningen (som eksisterer den dag i dag), og ivret blant annet for eksport av norske bær. Denne eksporten ble hindret av at det fantes for lite og for dårlig emballasje – bærene ble bedervet under transporten. For å løse dette problemet ville Selau utdanne emballasjemakere. På hans skole skulle de lære å lage god og solid emballasje til hjelp for eksporten av nyttevekster.

Bak hele denne virksomheten med nyttevekster og emballasje lå en sosial tanke. Dette var på en tid da industrireisingen tok til i Norge. Fra utlandet kom stadig meldinger om utsultede, eiendomsløse arbeidere som lå i strid med rike fabrikkere. Tanken på at vi i Norge skulle få en stor klasse eiendomsløse og opprørske arbeidere, virket skremmende på mange velstående borgere.

Leikvoll

Åsen på oversiden av turveien langs elva, der det er barnepark nå, het Leikvoll. Her var det et yndet utfartssted for folk i Kristiania.

Det var satt opp benker og en musikkpaviljong, og der var det også en danseplattung. Festdeltakerne kom med toget til Ljan stasjon, og gikk i flokk og følge til festplassen. (Hauketo stasjon ble ikke bygd før i 1925).

Særlig St. Hans-festene her ut kunne være store. I 1910-1913 hadde arbeiderbevegelsen St. Hans-fest på Leikvoll. I 1911 var det 3000 mennesker med på festen. På den tid var det lock-out, men det la ingen demper på stemningen.

Om en ser området fra nordvest, er det tydelig at det virkelig er en voll som stikker opp i terrenget. Skråningen fra vest er bratt, slik at besøkende fikk en kraftig motbakke like før de nådde Leikvoll.

Veien går i en bue rundt Leikvoll. Den går ganske bratt nedover, og det er klart at elva her var egnet som energikilde for flere virksomheter.

Husflidskolen

På sletta ovenfor fossen (ved broen) var det i sin tid husflidskole. Den var anlagt i bestyrerboligen til det som i sin tid var Liadalens Krudtmølle (se nedenfor).

Skolen ble startet med midler (kr. 35.000) som ble gitt som erstatning fordi kruttverket ikke kunne bygges opp igjen. Verket ville blitt liggende alt for nær vei og jernbane.

Bestyrerboligen ved kruttverket som senere ble til husflidskolen, fotografert i begynnelsen av 1880-årene. Ljabruveien i forgrunnen og Ljansviadukten i bakgrunnen (Bilde fra "Sør i Aker" 1987)

Undervisningen omfattet spesielt sløyd og veving. Tanken var som hos Selau at hjemmeproduksjon og småindustri skulle virke som en motvekt til industrialiseringen og dens uheldige følger.

Skolen ivret også for at kvinner skulle lære å klare seg uten hjelp av menn. Til dette formål ble det blant annet anlagt en skolehage som en ennå kan se rester av. (Litt spireahekk og noen frukttrær).

Omkring 5000 elever fikk gjennom årene sin opplæring ved skolen, før den ble nedlagt i 1910. Nedleggelsen kom da grunnleggerne Harald og Jonine Frølich ble for gamle til å drive, og ingen andre overtok.

Husflidskolen slik den var 1880 (Foto Universitetsbiblioteket)

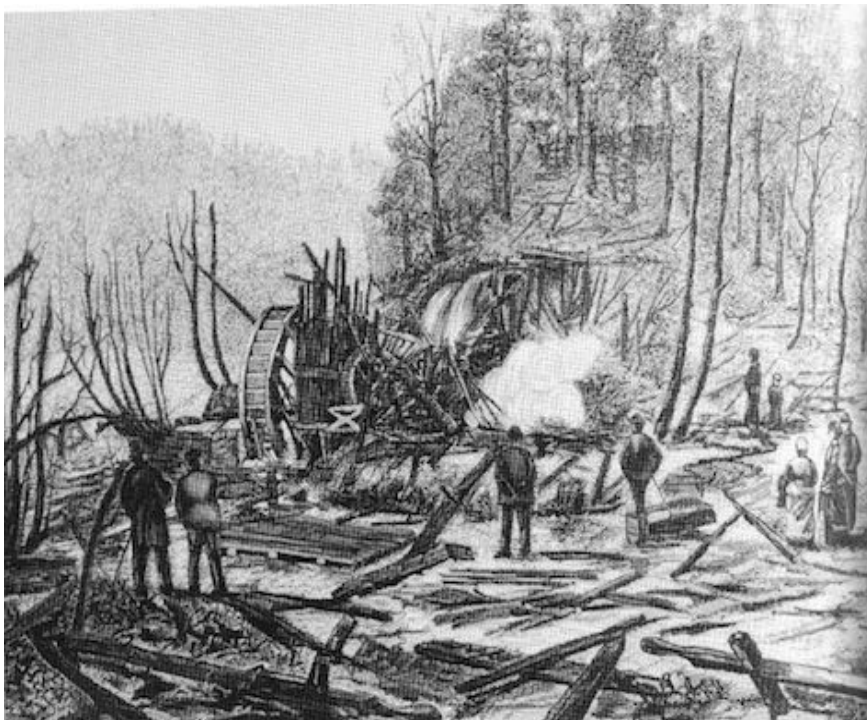
Kruttverk i Liadalen

Det har vært to kruttverk i Liadalen. Det første ble anlagt i 1750, men ble siden flyttet til Gjersjøelva der det lå til det ble nedlagt i 1870. Trolig lå det andre i nærheten av Store Ljan.

Fordi dette første kruttverket ble flyttet en gang før 1800, hevder enkelte at det bare har vært ett kruttverk i dalen, det som ble oppført i 1855.

Det er imidlertid helt klart at i følge J.N. Wilse lå det et kruttverk ved Ljanselva i 1764. Sitat: "Herfra (Ljabro) dreide sig en liden Kiørevei paa høire Haand af til Lian Krudtmølle og til det smukke sommersted Stubljan paa den anden Side ved Christiania Fjord 1/8 mil fra Jabro". Dette sitatet viser uten tvil at kruttmøllen må ha ligget i Liadalen. Han sier videre et annet sted, at kruttmøllen lå til samme bekk som den han møtte ved Ljabru. 1/8 norsk mil (som ikke er lik en moderne mil a 10 km), svarte til ca. 1,5 km. Målt på dagens kart, synes denne avstanden noe kort (det er omkring 3 km mellom Stubljan og Ljabro). Likevel, om vår reisende skulle ha forvillet seg til Gjersjøelva før han dro nordover mot Hvervenbukta, (og komme forbi et kruttverk som lå der), måtte han ha reist dobbelt så langt. Om han i det hele tatt hadde kunnet ta seg fram.

Kruttmøllen er også tegnet inn på kart fra 1763 og ca. 1780, på begge kart ligger den i nærheten av Ljanselva.

Tegningen er fra "Fint folk i bratte bakker" og viser kruttverket etter eksplosjonen.

På et kart fra 1800 ligger kruttverket ved Gjersjøelva. Mye tyder altså på at verket ble flyttet. Gjersjøelva har en større og mer stabil vannføring, derfor kan det tenkes at driften av kruttverket ble jevnere i denne elva.

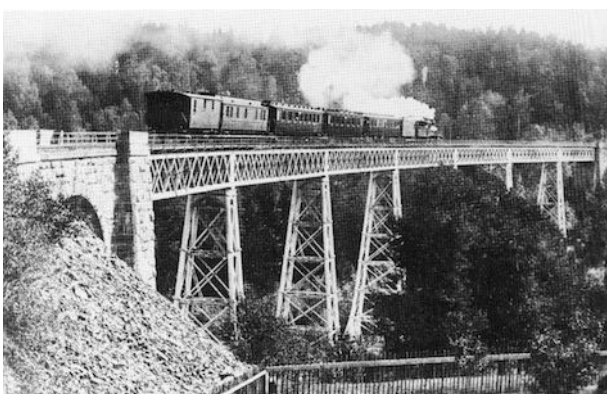
Til det første kruttverket hørte også et salpeterverk, en stinkende affære basert på kompostering av gjødsel, slakte- og latrineavfall. Kruttverket hadde en viktig stilling i 1760 årene. Det var forbudt å innføre krutt til Danmark-Norge, og verket hadde bare konkurranse fra verkene på Kongsberg og i Bergen. I tillegg må vi huske på at svartkrutt var det eneste sprengstoff til så vel sivilt som militært bruk. Det nye kruttverket, som lå nedenfor fossen i Liadalen, ble anlagt av Tollef Olsen, og hadde ikke noe med det foregående verket å gjøre.

Olsen solgte verket i 1866. Etter et mellomspill som bestyrer for de nye eierne, ble Harald Frølich den siste eier av verket. Det var i drift fra 1855 til det ble ødelagt av eksplosjoner i 1884. Ulykken skjedde om natten, og bare de to som var på vakt ble drept. Det kunne gått mye verre om det hadde skjedd på dagtid, med trafikk på veien og jernbanen. Splinter føk til alle kanter, og eksplosjonen ble merket i vid omkrets. Mange trodde det var selve dommedag som kom med ild og svovel. Det er antatt at mellom 10 og 15 tonn krutt eksploderte.

Ruinene kan fremdeles sees. Ved elva ligger grunnmuren til stampehuset der kruttet ble produsert. Bilder fra verket viser at det var et vannhjul ved stampehuset, og at vannet kom i ei renne rundt/langs vollen overfor. Langs gangveien i Liadalen ligger også noen murrester, som antagelig har vært deler av flere mindre kluttlagre.

Ljansviadukten

Smaalenstoget i fart over Ljansviadukten (Bilde fra "Fint folk i bratte bakker").

Ljansviadukten var et fantastisk stykke ingeniørkunst. Særlig tatt i betraktning den tids teknikk. Alle deler til brua måtte bæres eller heises på plass med håndkraft, og delene klinkes sammen med tusenvis av rødglødende nagler. Det er to grunner til at naglene skulle være glødende. For det første var det lettere å smi dem mens de var varme. For det andre trakk naglene seg

sammen når det kjølnet, slik at nagleforbindelsen ble enda fastere.

På nordsiden er alle spor av anlegget vekk, selv om en kan finne en antydning til skjæringen der Herregårdsveien krysser jernbanen. Nede i Liadalen står brofundamentene og det søndre brokaret igjen. Gamlelinja gikk gjennom store skjæringer i fjellet. Disse ble laget med håndkraft, og ikke med dagens maskiner som kunne gjøre dette arbeidet på en uke.

Først måtte alle sprenghull bores for hånd med minebor og feisel. Feisel er en slags slegge med smalt hode som ble brukt under boring. Selv om enkelte arbeidet alene, var det mest vanlig at to mann boret sammen. Den ene slo med feiselen, mens den andre løftet og dreide boret mellom hvert slag. Om en ikke dreide boret, kunne det kile seg fast. Når boret ble sløvt, måtte de gå til smeden som kvasset boret ved å smi og herde en ny spiss på det. Når alle hullene omsider var ferdig, og det tok lang tid, kunne en lade. Dynamitten var oppfunnet av Alfred Nobel (han med prisen) i 1866, og ren nitroglyserin hadde vært i bruk ennå før det. Om de likevel var konservative, og fremdeles brukte svartkrutt, fikk de det kan hende fra Liadalens Kruttverk. Når alle hull var ladd, ropte skytebasen: "Varsko her!" - slik at alle kunne komme seg i sikkerhet. Så tente han luntene, og ropte: "Fyr var det her" mens hans kom seg i dekning. Skytebasen måtte selv betale sprengstoff og lunte, så det kunne nok hende luntene ble lovlig korte i blant.

Etter at skuddet hadde gått, måtte steinen vekk. De aller største steinene måtte kanskje sprenges en gang til, men ellers ble alle stein spadd eller lempet opp i vogner som gikk på skinner. Disse vognene ble skjøvet med håndkraft, og tippet på et passende sted. Å være anleggsarbeider, eller rallar som det het, var et hardt liv. Ikke bare bodde de under usle forhold. De arbeidet på akkord og måtte selv betale for den redskapen de brukte. Derfor førte rallarene ofte et hardt liv med mye drikk og spetakkel.

Jernbaneviadukten stod ferdig i 1876 og ble revet i 1929 etter at den nye jernbanelinjen til Hauketo stasjon ble bygget i 1925.

Store Ljan

Store Ljan er antagelig den eldste gården på Ljan, og navnegård for Ljans-distriktet. I løpet av middelalderen ble gården til fire. To av de tre andre gårdene er bevart som Ljabru og Stubljan. Den siste gården, eller Østre Ljan, kom aldri i bruk igjen etter Svartedauen. Jordveien ble brukt under Store Ljan.

Ingen vet i dag sikkert hvor Østre Ljan lå, men gården kan ha ligget på Hallagerjordene.

Store Ljan var den første gården som ble oppdelt til villatomter på Ljan. Den mest bratte og tungdrevne jorda ble til hageeiendommer med utsikt over sjøen.

Hovedhuset ble påbegynt i 1720, men er om- og påbygd flere ganger siden.

I dag tilhører Store Ljan Oslo Kommune.

Tre Hår

Åsen som ligger midt i mot Store Ljan i retning av Holmlia heter Tre Hår.

Grunnen var at etter en stor skogbrann sto det bare tre enslige trær igjen på åskammen. Resten av skogen strøk med, og det var nærmest et under at disse 3 trærne kunne overleve brannen. Åskammen med de 3 trærne minnet om en skalle med tre hårstrå. (Tenk på uttrykket "tre hår og midtskill".)

I dag heter åsen Ravnåsen og der lå det en husmannsplass under Øvre Ljan.

Ravnåsen, som også var husmannsplassens navn, ble skilt ut som eget bruk. Det gamle våningshuset på Ravnåsen står der ennå, og det ligger like ved Hallagerbakken barnehage.

Omkring 1920 ble Ravnåsen "pensjonat" for svenske rallare under omleggingen av jernbanen.

Perler og laks

I gamle dager det perlefiske i Ljanselva. Det er elveperlemuslingen som danner perler. Denne muslingen har tykt skall, og kan bli meget gammel (over 60 år). Den krever vann av beste kvalitet, og vokser meget langsomt. Av den grunn blir den lett utryddet av forurensning eller uvettig perlefiske.

I gammel tid tilhørte alt perlefiske kongen (eller kanskje heller dronningen som var mer interessert i slikt). Da fantes det

inspektører som så til at perlefiske foregikk på rette måte. Senere gikk retten til perlefiske over til grunneieren.

Hvis en er forsiktig, og har de rette redskapene, skal det gå an å undersøke om det finnes perler uten å drepe muslingen. Av hundre muslinger er det kanskje perle i en eller to. Av alle perler en finner, er det kanskje bare noen få av hundre som er gode. Derfor var det viktig å være forsiktig under perlefisket, så en ikke utryddet bestanden. Det ble ellers sagt om Ljanselva et den gav de beste perler. Helt frem til 1940-årene fantes det visstnok perlemusling i elva – og noen som prøvde seg med perlefiske i smug.

Laks og sjørret gikk det også i elva før den ble ødelagt av kloakk og strekninger lagt i rør. Ljanselva ble sagt å være en av Oslofjordens beste sjørretelver. Det som tok knekken på både fisk og perler, var utbyggingen langs elva fra 1945 og framover. Til å begynne med ble kloakk ledet urensset til nærmeste vassdrag. Da miljøbevisstheten våknet på slutten av 60 og begynnelsen av 70-tallet, ble det lagt avskjærende kloakkledninger. På den måten ble kloakken samlet opp og ledet til renseanlegg. Vannkvaliteten er i stadig fremgang, og elva kan nå erklæres nærmest frisk.

Tunnelen fra Hallagerbanen til Fiskevollen

Tunnelen nederst i elva ble bygd i 1971, i forbindelse med bygging av Ljabrudiagonalen. Dermed ble det satt et foreløpig punktum for håpet om å få laks og sjørret opp i elva. Det er et fritt fall på over 4 meter inne i tunnelen. Med dagens vannføring er dette for høyt for at sjørret og laks skal kunne vandre opp i elva.

Men så – i 2000 tok Miljøprosjekt Ljanselva initiativ til bygging av en fisketrapp i tunnelen. Prosjektet ble lykkelig gjennomført som et spleiselag mellom Statens Vegvesen, bydelene og innsamlete midler fra borettslag og enkeltboere i nærområdet. I dag kan vi igjen observere sjørret i elva.

Inngangen til tunnelen med fisketrapp

Vi går fra elvas "inngang" i fjellet på veien ut fra idrettsanlegget, krysser Herregårdsveien og går videre mot gangbrua over Mosseveien. Denne gangbrua er en stor betongkonstruksjon.

Før omleggingen gikk elva der idrettsplassen ligger nå, rundt kollen og ut i Fiskevollbukta.

Lusetjernbekken

Lusetjernbekken kom opphavelig fra Lusetjernet ved Holmlia. Dette tjernet ble tørrlagt da jernbanen kom. Lusetjern er et vanlig navn på små tjern. Lus er et ord som brukes om ting som er så små at de ikke er til å bry seg om.

I dag er mye av Lusetjernbekken lagt i rør, men den renner ut i Fiskevollbukta.

Gangbroen over Mosseveien fører oss rett ned til Lusetjernbekkens tunnelutløp. Lusetjernbekken følger her det gamle løpet til Ljanselva.

Fiskevollbukta

Fiskevollbukta har fått navn etter strandplassen Fiskevollen. En strandplass var en husmannsplass der oppsitteren drev med fiske. Etter navnet å dømme var det også noe gressmark der; voll betyr gressmark, eng.

I dag er området så forandret på grunn av veibygging at det er vanskelig å forstå hvordan det i sin tid kan ha sett ut der.

Fangeleiren

Under krigen hadde tyskerne en fangeleir i Fiskevollbukta, i forbindelse med arbeid de gjorde på Ljanskollen. Leiren lå i det åpne området mellom veien og kollen, men de fleste spor av virksomheten er borte. Det kan tenkes at noen av stiene og veien på kollen skriver seg fra tyskernes virksomhet.

Det var fanger fra mange nasjoner, pluss norske fra Grini, i leiren ved Fiskevollbukta. Tyskerne skulle bygge et stort oljetankanlegg i området ved Fiskevollen. Ryktene gikk om at de også ville bygge en u-båthavn her. Videre skulle de bygge et sidespor fra Holmlia stasjon. Dette sporet skulle gått omtrent der Ljabrudiagonalen går nå.

Hvervenbukta

Har man litt krefter igjen, kan man gå rundt neset til Hvervenbukta. Her kan man en varm sommerdag ta en avkjølende dukkert etter den forhåpentligvis vellykkede turen langs Ljanselva.

Hvervenbukta er et populært turmål og en yrende badeplass om sommeren. Strandlinja er lang, og området har naturlig blitt inndelt i flere områder. Familiene dominerer særlig ved den grunne, innbydende sandstranda.

Muligens har vært et verft i Hvervenbukta, og at det var grunnen til navnet. Men man har ikke funnet spor av slik virksomhet. Men bukta ligger jo ikke langt fra Mastemyr. En teori er at navnet kommer fra varpin. Varp betyr notkast, og Hvervenbukta må ha vært et godt sted å kaste laksenot. Vin betyr gressmark. Altså kan navnet opphavelig ha betydd bukta ved gressletta der en kaster laksenot.

Herregården Stubljan

Stubljan har navnet etter Christoffer Nilssøn Stub (som eide gården på slutten av 1620 årene) og elva Ljorn (Ljanselva).

I 1694 ble Stubljan slått sammen med Hvitebjørn i Oppegård. Ved denne sammenslåingen fikk Stubljan blant annet fallrettighetene i Gjersjøelva, med sager og kverner. Dette la grunnlaget for Ljansbruket.

I sin glanstid var Stubljan en lystgård. Nærmest det vi i dag ville kalle en representasjonsbolig. Eierne bodde i byen (Christiania), men var nok ofte på den praktfulle herregården.

Herregården Stubljan med Paviljongen - Kopi etter akvarell av Johan Vestly

Stubljan (og Ljanbruket) var på 1700-tallet bare en liten del av et stort "forretningsimperium" som eide skog og gårder mange steder på Østlandet. Grunnlaget for rikdommen var likevel først og fremst handel med tømmer og trelast. Ellers var det nok beliggenheten ved fjorden, og i behagelig avstand fra byen, som gjorde at Stubljan ble valgt til Lystgård.

Paviljongen, hvor det om sommeren er servering, var et lysthus der en tok i mot gjester som kom sjøveien. Den ligner en tilsvarende paviljong som lå ved Ankers palé i Christiania.

Hovedhuset på Stubljan ble ødelagt av brann i 1913. Vi ser rester av grunnmuren fremdeles. På og rundt kollen ved huset finnes fine stier og oppbygde gangveier.